

bzwnw	bezittelijk voornaamwoord	itpe	itpe'el	RKK	Rooms-Katholieke Kerk
caus	causatief	i.t.t	in tegenstelling tot		
coll	collectivum	i.v.m.	in verband met	rtw	rangtelwoord
comb	combinatie	km	kilometer	saph	saphal (Aram)
comp	comparatief (vergrotende trap)	kol	kolom	sf	suffix
corr	correlatief voornaamwoord	ktb	ketieb (het geschrevene)	sja	sjafel (Aram)
cs	constructusvorm	Lat	Latijn(s)	st.abs	status absolutus
dat	dativus	lett	letterlijk	st.cs	status constructus
def	defectieve schrijfwijze	lw	lw	sup	superlatief (overtreffende trap)
d.m.v.	door middel van	m	midden	t.a.v.	ten aanzien van
du	dualis	m.a.w.	met andere woorden	tif	tifal (Hebr stamformatie)
d.w.z.	dat wil zeggen	m.b.t.	met betrekking tot	t.m.	tot en met
e.a.	en andere	med	medium	TO	Targoem Onkolos
e.a.p.	en andere plaatsen	m.i.v.	met inbegrip van	t.o.v.	tegenovergestelde van/ten opzichte van
e.d.	en dergelijke	m.n.	met name	trans	transitief
e.e.a.	een en ander	mnl	mannelijk	tw	bepaald telwoord
eig	eigenaam	mv	meervoud	twp	tussenwerpsel
emph	(status) emphaticus	ni	nitpa'el (combinatie ni+hitp)	v	en volgend vers
euf	eufemisme	nitp	namelijk	vdgj	vóór de gangbare jaartelling = vóór Chr
ev	enkelvoud	nl	nominativus	vgl	vergelijk
ev	(gehecht aan tekst): en volgende vers	nom	nominaal	vnw	voornaamwoord of voornaamwoordelijk gebruik
evt	eventueel	nmnl	nota accusativus		
evv	en volgende verzen	nota acc	nota accusativus		
evap	en vele andere plaatsen	o.a.	onder andere	voc	vocatief
excl	exclusief	o.d.	of dergelijke	vr	vrouwelijk
fig	figuurlijk	onb.tw	onbepaald telwoord	vrbw	vragend bijwoord
fut	futurum	onb.vnw	onbepaald voornaamwoord	vrvw	vragend voornaamwoord
gbw	gebiedende wijs	oorspr	oorspronkelijk	vs	vers
gebr	gebruik	overdr	overdrachtelijk	vv	en volgende verzen
gen	genitivus	opt	optatief	vw	voegwoord
gj	gangbare jaartelling (=na Chr)	p	persoon	vwb	voor wat betreft
haph	haf'el (Aram)	par	parallele plaatsen	vz	voorzetsel
heph	hef'al (Aram)	parag	paragogische	vzs	voorzetsels
Hebr	Hebreeuws(e)	part	participium of deelwoord	waw.cons	waw consecutivum
hfdst	hoofdstuk	pe	pe'al, pe'il (Aram)	wvw	wederkerig of wederkerend voornaamwoord
hi	hif'il	pea	pe'alal		
hist	histafel	pi	pi'el	ww	werkwoord
hita	hitaphel	pilp	pilpel	wwn	werkwoorden
hitha	hithaphel	pleon	pleonasme	zelfst.gebr	zelfstandig gebruikt
hitpa	hitpa'el	plusq	plusquamperfectum	zg	zogenaamd(e)
hitpe	hitpe'el	poa	poal	z.j.	zonder aanduiding
hitpo	hitpolel	pol	polal		jaar van uitgifte
hitpp	hitpapel	pss	passivum	znw	zelfstandig naamwoord
ho	hof'al	pf	perfectum		
hotp	hotpa'el	po	po'lel		
i.h.a.	in het algemeen	poa	po'alal		
impf	imperfectum	prs	presens of tegenwoordige tijd	(1°) (2°), enz	verwijst naar een woord dat meerdere malen voorkomt in de tekst
incl	inclusief	pt	partikel		
ind	indicativus	pu	pual		
inf	infinitief	pul	bijz. vorm pual (pual)		
inf.abs	infinitief absolutus	pers.vnw	persoonlijk voornaamwoord		
inf.cs	infinitief constructus	qal	Hebr stamformatie		
intr	intransitief	qr	qere (het te lezen)		
i.p.v.	in plaats van	refl	reflexief (wederkerend of wederkerig)		
itp	itpa'el				

Literatuurlijst

Opmerking: in deze lijst worden alleen de bronteksten en naslagwerken vermeld. De meeste literatuurverwijzingen die bij de excursen staan worden hier niet nog eens genoemd.

Gebruikte Bronteksten en Bijbelvertalingen

- MT *Biblia Hebraïca Stuttgartensia*, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1984.
- LXX *Septuaginta*, Rahlfs-Hanhart, Deutsche Bibelgesellschaft, 2006.
Novum Testamentum Graece, mit Wörterbuch, Nestle-Aland, 27^e druk, 1993.
- DAB *De Pentateuch met Haftaroeth*, vertaald door Jitschak Dasberg, NIK, Amsterdam, 2003/5763.
Jubiläums Bibel mit erklärenden Anmerkungen, Württembergische Bibelanstalt, Stuttgart, 1964.
- NB *Naardense Bijbel*, 14^e druk, Middelburg: Skandalon, 2024
- NBV₂₁ *Nieuwe Bijbelvertaling*, NBG/KBS, 2021, www.debijbel.nl
- BGT *Bijbel in de gewone taal*, www.debijbel.nl
- GNB *Groot Nieuws Bijbel*, www.debijbel.nl
- NBG *Vertaling Nederlands Bijbelgenootschap*, 1951, www.debijbel.nl
- HSV *Herziene Statenvertaling*, 2010, www.debijbel.nl
- SV *Statenvertaling*, 1977, www.debijbel.nl
- WV *Willibrordvertaling*, 2012, www.debijbel.nl
- FK *Vertaling van het boek Job*, J. Fokkelman, Amsterdam: Uitgeverij SUN, 2009
- GS *Vertaling Spreuken, Prediker, Hooglied*, Gerard Swüste, Middelburg: Skandalon, 2020
- NIK *Vertaling Pentateuch met Rasji commentaar van Nederlands Israëlitische Kerkgenootschap*, A.S. Onderwijzer, 5744- 1984
- BR *Die Schrift*, verduitscht von Martin Buber gemeinsam mit Franz Rosenzweig, 9. Ausgabe, Heidelberg: Verlag Lambert Schneider, 1976
- HBA Hebrew Bible, *The five books of Moses Torah, an translation with commentary*, Robert Alter, New York/London: Norton & Company, 2019
- LXX Computerprogramma's BibleWorks, LCC, versie 4.0 en 7.0
- BV *Buiten de Vesting*, een woord-voor-woordvertaling van alle deuterocanonieke en vele apocriefe Bijbelboeken, Pieter Oussoren en Renate Dekker, Skandalon & Plantijn, 2008. (Niet meer verkrijgbaar. De door Pieter Oussoren vertaalde deuterocanonieken zijn nu opgenomen in diverse edities van de Naardense Bijbel. De apocriefen zijn nu verkrijgbaar onder de titel *Gooische Bijbel*).

Computerprogramma's en websites (alle overige websites staan vermeld bij de excursen).

www.debijbel.nl	www.jewishencyclopedia.com
www.willibrordbijbel.nl	www.interlevensbeschouwelijk.be/otkl02.htm
www.herzienestatenvertaling.nl	www.jewishvirtuallibrary.org
www.wikipedia.nl	www.nik.nl
www.joods.nl	www.theologie.nl
www.robcassuto.com/parasjot2.nl	

Andere belangrijke naslagwerken en literatuur (in alfabetische volgorde op auteursnaam/titel):

Amsterdamse Cahiers, nummers 1 t.m. 24, Kampen: Kok en Middelburg: Skandalon, 1980-2009.

Babylonische Talmoed, traktaat Sanhedrin, hoofdstuk 3,4,5,6, vertaald en toegelicht door Jacob Nathan de Leeuwe, Middelburg: Skandalon, 2023.

Berg, B. van den, *Tora uit de hemel, het rabbijnse denken van A.J. Heschel*, met name hoofdstuk 6 en 7, Middelburg, PaRDeS/Skandalon, 2023.

Beyreuther Erich und Bietenhard Hans, *Theologisches Begriffslexikon zum Neuen Testament*, drie delen, Wuppertal: Theologischer Verlag Ralf Brockhaus, 1972.

Philip Birnbaum, *Encyclopedia of Jewish Concepts*, New York: Sanhedrin Press, 1979.

Brenton, Sir Lancelot C.L. *Septuagint with Apogrypha: Englisch*, London: Samuel Bagster & Sons, 1851.

Broers P. D. H., *Woordenboek van het Bijbels Hebreeuws*, Nieuw-Lekkerland: De Haan Boeken, 2007.

Buber M. *Mozes*, Katwijk: Servire, 1970.

Buber M. *Het geloof der profeten, de geloofsgeschiedenis van Israël*, Katwijk: Servire, 1981.

Cassuto R. *Reizen door de Tora, deel 1: Van het Begin naar de Berg: Genesis en Exodus*, Gorinchem: Pardes, 2016.

- Cassuto R. *Reizen door de Tora, deel 2: Van de Berg naar de Rivier: Leviticus, Numeri en Deuteronomium*, Gorinchem: Pardes, 2016.
- Clark M. *Etymological dictionary of Biblical Hebrew, based on the commentaries of Samson Raphael Hirsch*, Jerusalem/New York: Feldheim Publishers, 1999.
- Cohen Stuart, G.H. *Joodse feesten en vasten, een reis over de zee van de Talmoed naar de wereld van het Nieuwe Testament*, Baarb: Ten Have, 2003.
- Davidson B. *The analytical Hebrew and Chaldee Lexicon*, Grand Rapids, Michigan, 1970.
- Dee S.P. en Schoneveld, prof. dr. J. (red), *Concordantie op het Oude en Nieuwe Testament in de nieuwe vertaling van het Nederlands Bijbelgenootschap*, Bosch & Keuning N.V. z.j.
- Deurloo K. en Linden, N. ter, *Het luistert nauw, De Nieuwe Bijbelvertaling nader bekeken*, Amsterdam: Van Gennep, 2008.
- Finley, Mozes I. *De wereld van Odysseus*, Utrecht: Erven Bijleveld, 2009.
- Fox, R. A. *Alexander de Grote*, Amsterdam – Antwerpen: Arbeiderspers, 1973.
- Gesenius W. *Hebräisches und Aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament*, Berlin/Göttingen/Heidelberg: Springer-Verlag 1962.
- Green, Arthur, *En dit zijn de woorden, de taalschat van de joodse spiritualiteit in 149 sleutelwoorden*, Baarn: Ten Have, 2001.
- Gzella H. *De eerste wereldtaal, De geschiedenis van het Aramees*, Amsterdam: Atheneum-Polak & Van Gennep, 2017.
- Heschel A.J:
 - *God zoekt de mens, een filosofie van het jodendom*, Den Haag, 1986.
 - *De sabbat, zijn betekenis voor de moderne mens*, Den Haag, 1987.
 - *In het licht van Zijn aangezicht*, Erven Bijleveld, 2000.
 - *De profeten*, Middelburg: Skandalon, 2013.
 - *De mens is niet alleen, De ervaring van Gods aanwezigheid*, Utrecht: Kok/Altiora, Averbode, 2011.
- Heyer den C.J. en Schelling P. *Symbolen in de Bijbel, woorden en hun betekenis*, Zoetermeer, 2000.
- Hirsch S.R. *Die fünf Bücher der Tora*, übersetzt und erläutert von Dr. Mendel Hirsch, Basel: Verlag Morascha, 2008-2012.
- Hooff, A. van, *Klassiek, Geschiedenis van de Grieks-Romeinse wereld*, Amsterdam, 2013.
- Italie E., *Bijbels Hebreeuws-Nederlands Woordenboek*, Ede: Den Haag, herdruk 1994.
- Jagersma, H. *Verklaring van de Hebreeuwse Bijbel, 2 delen: Genesis 1:1-25:11 en 25:12-50:26*, Nijkerk: Callenbach, 1995/1996.
- Jenni E. en Westermann C. *Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament*, Chr. Kaiser Verlag München Theologischer Verlag Zurich, 1984.
- Koehler L. en Baumgartner W. *Lexicon in Veteris Testamenti Libros* (incl. supplementum), Leiden: E.J. Brill, 1958.
- Lettinga J.P. *Grammatica van het Bijbels Hebreeuws*, Brill Leiden, 1976.
- G. Lisowski, *Konkordanz zum Hebraischen Alten Testament*, Stuttgart: Württembergische Bibelanstalt, 1958.
- Lurker M., *Wörterbuch biblischer Bilder und Symbole*, Kösel, München, 1973.
- Maimonides M. *The guide of the perplexed*, volume one and two, University of Chicago Press, 1963.
- Mandelkern S, *Veteris Testamenti Concordantiae Hebraicae atque Chaldaicae*, Graz-Austria: Akademische Druck- und Verlagsanstalt, 2 delen, 1955.
- Matyszak, Philip, *Vergeeten volkeren, verloren culturen op de kaart gezet*, Utrecht: Omniboek, 2020.
- Die Mischna, das grundlegende enzyklopädische Regelwerk rabbinischer Tradition*, Wiesbaden: Marix Verlag GmbH, 2005.
- Murre J.A. *Lexicon Bijbels Grieks*, Skandalon, 2016.
- POT: *Serie Prediking van het Oude Testament*, vrijwel alle delen, Nijkerk: Callenbach en Kampen/Utrecht: Kok, div jaren.
- Reicke B. en Rost L. *Bijbels historisch woordenboek*, delen I-V, Utrecht-Antwerpen, 1969.
- Ridderbos H.N. en Meer W. van der (eindred), *Handwijzer op de grondtekst van de Bijbel*, Kampen, 1993.
- Rollins P., *De orthodoxe ketter en andere onmogelijke verhalen*, Skandalon, 2016.
- Sacks J. *Serie Joodse lezing van de Tora*, Genesis t.m. Deuteronomium, vijf delen, Middelburg: Skandalon, 2020-2024.
- Schumacher H. *Die Namen der Bibel und ihre Bedeutung im Deutschen*, Stuttgart: Paulus-Verlag Karl Geyer, 1970.
- Sluis D.J. van der e.a. *Elke morgen nieuw, inleiding tot de Joodse gedachtenwereld aan de hand van een van de centrale Joodse gebeden het Achttiengebied*, B. Folkertsma – Stichting voor Talmudica, 1978.

TWAT: Anderson, G.W. e.a. *Theologisches Wörterbuch zum alten Testament*, 10 delen, Stuttgart/Berlin/Köln/Mainze: Verlag W. Kohlhammer, 1973.

Vaux, R. de, *Hoe het oude Israël leefde*, 2 delen, 's-Gravenhage: Boekencentrum, 1986.

Vries Mzn, S. Ph.de, *Joodse ritensymbolen*, Amsterdam: Arbeiderspers, 1968.

Walter R. (red), *God heft wel honderd namen*, Baarn, Ten Have, 1986.

Weinreb, F. *Letters van het leven*, Deventer, Ankh-Hermes bv, 1981.

Weinstein M. *De gouden sleutel, een biografie van de Jiddische taal*, Amsterdam: Vassallucci, 2002.

Whitlau, *Niet in de hemel, verkenningen in de wereld van de Joodse traditie*, Baarn: Ten Have, 1985.

Wieringen C.G. van, *Over tijd, ruimte, God, mens, ervens en het lezen van de Schrift*, in *Jozua*, Amsterdamse Cahiers, nr. 24, Vught, 2009.

Zuidema, W./ Op 't Root J. En God sprak tot Moach en zijn zonen, een joodse code voor niet-joden?, Baarn: Ten Have, 1991.

Zuidema W:

- *Gods partner, ontmoeting met het jodendom*, BaarnL Ten Have, 1988.

- *De gein van het leren, actuele vragen in het licht van de joodse traditie*, Baarn: Ten Have, 1995.